

מעשה הכתיבה

א. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קג עמוד א

משנה. הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סמניות, בכל לשון - חייב. אמר רבי יוסי: לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן, לידע איזו בן זוגו...

ב. רש"י מסכת שבת דף קג עמוד א

משום רושם - סימן שהיו עושים בקרשי המשכן, מפני שמפרקין אותו, ולכשיקמוהו לא יחלפו סדר הקרשים, ואתא ר' יוסי למימר דאפילו לא כתב, אלא רשם שני רשימות בעלמא לסימן - חייב.

ג. שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן קצט

(ח) ובאמת קשה לי לפי הרמב"ם במשניות הנ"ל [שבמשכן הי' כותבין על קרש ראשון אל"ף ועל השני בי"ת ועל השלישי גימ"ל] שהרי אין האותיות נקראין כאחת ששני חצאי רוחב קרש מפסיקין בין אות אחת לשני'.

ועוד קשה, בשלמא למה שכתבנו לתנא דמתניתין שהי' כותבין אות אחת כפולה בקרש זה. ובהי' יודעין להעמידם יחדיו, אם כן כל זמן שלא הי' כותבין שתי אותיות לא הי' הכתיבה מועיל כלום, אבל לרמב"ם שבקרש הי' כותבין אות גימטריא לידע אם הוא קרש ראשון או שני, אם כן באות אחת נעשה המלאכה.

ועוד קשה קצת למה שכתבנו לפנינו אות י"ג דע"כ לא מחייבים אלא בתיבה, דאות גימטריא הי' משמש במקום תיבה, אם כן לא יתחייב אלא בשני תיבות וצריך עיון כעת:

(ט) ולמה שכתבנו שהי' רושמים אות אחת כפולה בשני קרשים, קשה להני תנאי שאינם מחייבים אלא בתיבה שלימה. וכן להנהו תנאי דלא מחייבי אלא בשני אותיות שאינם דומות קשה:

(י) והנראה לי דלהני תנאי כתיבה במשכן לאו מזיווג הקרשים ילפינן אלא שהי' כותבין החשבונות כדי שיוכלו לתת חשבון מכל דבר כדכתיב אלה פקודי המשכן [ויש ראי' לזה מדברי הספר יראים הובא לקמן סי' ר"ז עיין שם] ועיין בזוהר הקדוש. ור' יוסי דאמר משום רושם הוא דיליף מקרשים אבל לדידן לאו מקרשים ילפינן. אלא מכתיבת החשבונות כנ"ל. או דנילף משמות השבטים שכתובים בחושן ואפוד שכתוב במלאכת המשכן בויקהל אשר מפרשה זו ילפינן כל מילי דשבת ממשכן:

ד. מנחת אשר שבת פה:ה

וראיתי בקהלות יעקב למס' שבת סי' ל"ח שעמד בזה וכתב דבר נכון דגדר כותב הוא זהכתיבה גופא וגדר לוצע הוא זהדבר הנלצע דכותב הוא עשיית הנורה או האותיות ולוצע הוא לצייעת הדבר, ונסתייע ממה

וראיתי שהקס"י צעמנו העיר מה ושזו רזה לומר לוצע הוא כשרוצה שהלצע יקלט דדבר וכתיבה הוא על הדבר דגדר לצייעה הוא כשרוצה לשנות לצוע של הדבר דהיינו שעלם הדבר יהי' לצוע כן ולכן צנוחלה דודאי אין נונחה שימשצו שזה לצוע העין אינו לצוע אלא כותב דכל שהלצע הוא על הדבר ולא להראות שזה לצוע הי' כתיבה, אך לענ"ד זה נסתר ממה שזוטט חייב

וראיה לענ"ד דהדבר פשוט וכוונ דגדר כותב הוא כאשר נותן לורה ע"ג דבר אחר וגדר לצוע הוא נתינת לצוע ולא לורה דכל העושה לורה אף שעושה ע"י מיני לצועים כיון דאין מהות העשייה לצוע שהיא כותב אלא לורה שהיא עושה הי' כותב והיכא שאין מהות עשייתו נעשיית לורה כגון שאינו עושה כלל לורה חדשה אלא לצוע לורה קיימת או כשלוצע את כל שטח הדבר ולא עושה שום לורה חדשה הי' לצוע ולא כותב.

ה. שבת צד:-ציה.

גודלת כוחלת ופוקסת משום מאי מחייבא? אמר רבי אבין אמר רבי יוסי ברבי חנינא, גודלת משום אורגת, כוחלת משום כותבת, פוקסת משום טווה. אמרו רבנן קמיה דרבי אבהו וכי דרך אריגה בכך וכי דרך כתיבה בכך וכי דרך טויה בכך? אלא אמר רבי אבהו לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יוסי ברבי חנינא כוחלת משום צובעת, גודלת ופוקסת משום בונה...

ו. חידושי הר"ן מסכת שבת דף צה עמוד א

"כוחלת משום כותבת" - כתבו בתוספ' ד"משום צובעת" גרסינן דלא שייכא כתיבה אלא במידי דהוי מטעם רושם, שכן במשכן היו רושמינן על הקרשים כדי לעמוד על סדרן, הלכך "משום צובעת" גרסינן:

ז. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קג עמוד א

משנה. הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו...

גמרא. בשלמא אימין ליחייב - משום דדרך כתיבה בכך, אלא אשמאל אמאי? הא אין דרך כתיבה בכך! - אמר רבי ירמיה: באטר יד שנו. ותהוי שמאל דידיה כימין דכולי עלמא, ואשמאל - ליחייב, אימין - לא ליחייב! - אלא אמר אביי: בשולט בשתי ידיו.

ח. משנה ברורה סימן שמ ס"ק כב:ז

הכותב בשמאל או לאחר ידו [דהיינו בגב ידו שאחז הקולמוס באצבעותיו והפך ידו וכתב] ברגלו בפיו ובמרפקו [אצילי ידיו] פטור מפני שאין דרך כתיבה בכך ומ"מ איסורא יש אפ"ל ברגלו וכה"ג. איטר שכתב בימינו שהיא לו כשמאל כל אדם פטור ואם כתב בשמאלו חייב והשולט בשתי ידיו בשוה וכתב בין בימינו בין בשמאלו חייב.

ט. שבת קד ע"ב

תנא הגיהה אות אחת חייב. השתא כתב אות אחת פטור הגיהה אות אחת חייב? אמר רב ששת הכא במאי עסקינן כגון שנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זיינין. רבא אמר כגון שנטלו לתגו של דל"ת ועשאו רי"ש.

י. מגן אברהם סימן שמ:י

משמע בגיטין דף כ' שאם תוחב אותיות של כסף ע"ג בגד מקרי כתב ע"ש וא"כ אפשר דאסור לעשותו בשבת.

יא. משנה ברורה סימן שמ ס"ק כב:ח

אסור לחבר אותיות של כסף לפרוכת וכיוצא בו דהוא כעין כותב וכן אסור להסיר ממנו דהוא כעין מוחק.

יב. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קלה

הנה בדבר אם מותר להעמיד נאמבערס / מספרים / כתובים בניירות מיוחדות כל אחד בנייר אחר זה אצל זה כדי שידעו הצבור באיזה דף הם צריכים עתה מחשש כתיבה וכן לסתור מחשש מחיקה. הנכון לע"ד דאם אינו מחבר את האות אלא העמדה בעלמא אין בזה שום חשש, דהא אף בחבור כה"ג באותיות של כסף בפרוכת שמחדש המג"א / או"ח / בסי' ש"מ סק"ו שאסור אינו דין ברור עיין בנשמת אדם כלל ל"ז אות ב' שלכל הפוסקים לא הוי כתב. ולרש"י נמי מסתפק אולי דוקא במעשה רוקם סובר שהוא כותב ולא בתחיבת אותיות כסף. עכ"פ בחבור אוסר המג"א, ויש להחמיר כדפסק גם הח"א וכן במ"ב ס"ק כ"ב. אבל בלא חבור כלל משמע שאין מקום לאסור דמסתבר שגרוע מלכתוב במשקין שאין מתקיימין שעכ"פ לרגע שהן מתקיימין הוא בחבור אבל הכא שלא מחובר כלל אינו ענין כתיבה כלל.

יג. פרי מגדים משבצות זהב או"ח שמ:ג

ואותן הכותבים דברי סתר בנייר עם חלב שנחלב ולא נתבשל ונבלע בנייר ואין רישומו ניכר, וכשבא לחבירו נותן אותו אצל האש ושלחבת ומתחמם וניכר הכתב ההוא (עיין בירושלמי כעין זה), אם עשה כן בשבת י"ל דחיוב חטאת ליכא, ומ"מ מדרבנן אסור דדמי לכותב. וכ"ש במקום שיד סולדת בו.

יד. מגן אברהם סימן רנב ס"ק כ

אפ"ל נותן הישראל להרחיים בשבת ליכא חיוב חטאת עד שיטחון ברחיים של יד.

טו. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מ:י

בדבר קושית כתר"ה מצילום ע"י פאטאגראפיע שפסול לכתובת סת"ם ומ"מ היא ודאי מלאכה בשבת, תמיהני על כתר"ה דהוקשה לו זה כלל! דבשבת הא הוא ענין מלאכה, ושכל דבר שעושה מלאכת הכתיבה ובכל אופן שעושה מלאכת הכתיבה הרי היא כתיבה, דהרי יצא ממה שעשה שאיכא אותיות כתובים שרצה לעשות, והוא גם כדרך המלאכה, ולכן ודאי חייב אף אם יתרוהו בו משום איסור לעשות מלאכת כתיבה שהרי הוא דרך כתיבה דכמה דברים נכתבים ע"י הפאטאגראפיע ורוב הספרים נדפסין כעת ע"י הפאטאגראפיע...

טז. אורחות שבת א:טו (נב)

ואף לפי מה שהבאנו לעיל הערה כג מהגרשז"א והגרמ"פ שנקטו שקירוב חלקי ציור שאינם נאחזים זה לזה לא הוי בגדר כתיבה, מסתבר דהיינו דוקא כשיש תואר של חלקי ציור לכל אחד מהחלקים אף קודם קירובם, אבל באופן שאין להם תואר של חלקי אות או ציור, ורק ע"י קירוב החלקים זה לזה נוצרים הציור או האות – יש לאסור טפי.

יז. ר' דוד ריביאט כותב עמ' 945

Arranging separate particles or components, thereby forming an image or symbol is Kosaiiv. Examples: Lining up bread crumbs, Cheerios, etc. in vertical and horizontal lines to form the letter "T" or in a circle to form the letter "O"...

יח. שבת קד ע"ב

אמר רב אמי כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב. כתיבה היא, אלא שמחוסר קריבה. והתנן "כתב על שני כותלי הבית ועל שני דפי פנקס ואין נהגין זה עם זה פטור!" התם מחוסר מעשה דקריבה [יותר מסתם קריבה], הכא לא מחוסר מעשה דקריבה.

יט. שו"ת הרמ"א סימן קיט

אשר שאלתם ממני אם מותר לפתוח או לנעול בשבת ספר הכתוב עליו מבחוץ אותיות כדרך שכותבין על הספרים מבחוץ שם הספרים. ואיכא למיחש בזה משום מוחק וכותב בשבת, דהרי כשפותח לא יכולין לקרות האות עוד עד שיחזור וינעלנו, עכ"ל שאלתך... הרי קמן דקריבה לא מקרי מחוסר מעשה כלל, א"כ ה"ה אם היו אלו ב' אותיות כתובים כבר אחת בציפורי ואחת בטבריה ומקרבן יחד לאו כלום עבד, וה"ה אם היו מקורבים והרחיקם לאו כלום עביד ולא מקרי מוחק.

כ. שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן ריב-ג

ובעיני הדברים תמוהים. דמה שהביא ראי' מהא דלא מחייב על הקירוב הוא פלא. דגדולה מזה תנן [קד ע"ב] "כתב אות אחת סמוך לכתב פטור." פרש"י ה"ה אות אחת כתובה ובא זה וכתב אות שני. הנה בזה אין טעם לפטור משום דרק מחוסר קריבה. דבזה ה"ה מחוסר כתיבה ואף על פי כן פטור. דלא עשה אלא חצי מלאכה. דכבר ה"ה אות אחת! ומוכח דבמה שכתב אות שני סמוך לראשון לא נחשב כאילו עשה כל המלאכה. ואם כן בה"ה שני אותיות כתובים וקירבם הרי לא עשה אפילו מקצת מלאכה. ואין כאן סרך חיוב. ואפילו איסורא ליכא: אבל בדינו של הלבוש בסוגר הספר דבשעה שה"ה פתוח לא ה"ה שום אות שלם. ואינא בתוספתא [פי"א יג] ה"ה שני נקודין וגמרם חייב. הרי דבגמר האות נחשב כאילו כתב כל האות.

כא. ר' דוד ריביאט כותב עמ' 960

One should not fit and hold together the two sides of a torn page for the purpose of combining the broken letters to make them legible.

כב. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן עה

ובדבר דף קרוע בספר אין זה מחיקה כשמרים הדף ולא משום כתיבה כשמניח, ואף להלבוש שהביא המג"א /או"ח/ סימן ש"מ סק"ו דבכתוב אותיות על חודי הדפים אסור לפתחו ולנעלו בשבת מסתבר שיתיר בזה מאחר **דברובא דרובא ניכר מחצית האות שעל חלק האחד איזה אות הוא ולא נתקן כלום במה שנשמך לו חלק השני**, וכ"ש להמתירין [בחודי הדפים] ואף דההיתר שם כתב המג"א מתשובת הרמ"א משום דעשוי לנעול ולפתוח ליכא משום מוחק וכותב, ובדף שנקרע הא לא נעשה על דעת זה, אבל מסתבר דאין זה תלוי בכוננת העשיה אלא במה שנמצא עשוי לנעול ולפתוח בהכרח ואין זה בשביל להשלים האותיות. ואם הוא באופן שידוע שאיכא שם אותיות שאין ניכרות מחלק אחד שכוננתו להעמיד בצמצום לידע איך לקרא יש לאסור אף להמתירין שם, אבל אין לחוש לזה בסתמא שרוב אותיות ניכרות מחלק אחד.

כג. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מ:כב

פתיחת פרוכת שמילה אחת כתובה בשני חצאים בשבת, והפרוכת שעשו לארון הקודש בשני חצאים וכתוב עליו"א אני אעביר" והאות עין הוא חצי על חצי הפרוכת דלצד מזרח וחציו השני על חציו הפרוכת שלצד מערב, יש קצת לחשוש להלבוש שהביא המג"א, אבל עיין באג"מ או"ח ח"א סימן קל"ה שבלא חבור כלל מסתבר שאין לאסור, וכיון שהוא חלוק על שני חצאי הפרוכת שאינם מחוברין כלל ליכא איסור, אבל מ"מ יש אולי חשש קטן ולכתחלה טוב שירחקו מערב שבת שני החצאים זה מזה, **ובדיעבד ששכחו אין לחוש**, ובכלל לכתחלה אין לעשות פרוכת כזה.

ואף בלא אותיות אין לעשות כי הוא כעין שינוי ממנהג ישראל שמעולם היו עושין פרוכת אחת על כל רוחב הבנין שלכן גם בפרוכת שעושין לפני הארון היו עושין פרוכת אחת שלכן אף בלא אותיות אין לעשות שתיים וצריכין לחברם להיות פרוכת אחת.

כד. שו"ת הרמ"א סימן קיט

וכזה כתב המרדכי בשם מוהר"ם על העוגות הכתובים עליהן אותיות דאסור לשברם ביום טוב ושבת משום מוחק... ובנדון דידן, דאף ע"ג דפותח ונועל אינו עושה אלא הקריבה וההרחקה ולא כלום עבד, דהקריבה אינו מעשה כלל... ולא דמי לעוגה שכתובים עליה אותיות דאסור לשוברן דהואיל ואכלן קא עביד מעשה דאי אפשר לחזור לקרבן אח"כ, אבל אם היה מפרידן זה מזה וחזר וקרבן אפשר דשרי דקריבה לאו מעשה הוא. וכ"ש בספר דעומד לנעול ולפתוח, דקריבתו והרחקתו לאו כלום הוא.

כה. ט"ז אורח חיים סימן שמ ס"ק ב

ופשוט שבזה לא שייך לומר דמדרבנן מיהו אסור לדעת מהר"ם כעוגות שזכרנו, דהתם הוה עכ"פ מקלקל כיון דאחר שנשתברו לא מועיל שם קירוב דא"א לעשות מהם חיבור א' אחר ששיברם אבל כאן אין קלקול במה שמרחיקם ע"י הפתיחה וכ"ש שלא נתכוין אפ"ל לזה שיהיו האותיות נשברים

כו. אורחות שבת א', בירורי הלכה ו' "ונמצא לדינא"

קריעת אריזות שעל גביהן כתובות אותיות וקורע בגוף האות, לדעת הרמ"א אין בזה איסור כיון ששני חלקי האות קיימים, ולדעת הט"ז הרי זה אסור כיון שמנתק את שלימה, וחמיר טפי מריחוק חלקים זה מזה...

כז. ר' יהושע נויברט, שש"כ ט הערה מח

ובענין הקריעה בין שתי אותיות של מלה אחת, לכאורה יש להביא ראיה לאסור מהא דחותך בין אותיות של השם ית' דבכה"ג חייב... אולם שמעתי מהגרש"ז אויערבך (שליט"א) דאין לחוש, דדוקא לענין מחיקת השם ית' מצאנו בכה"ג כיון שצירוף האותיות הוא גורם לשמו ית', ואם יפריד בין הדבקים הרי הוא ביטל את הצירוף, משא"כ בנידון דידן אין לחוש במה שמפריד בין האותיות, כי כל אות עומדת בנפרד, עכ"ד. אל דצע"ק מהא דסי' שמ במ"ב ס"ק כב (ח) דאסור לחבר אותיות, ומאי שנא כתיבה ממחיקה? ושמעתי מהגרש"ז (שליט"א) דשאני התם דחשיב כמחבר אות לקלף, וכן להיפך, אבל להפריד אותיות מנלן לאסור?

כח. ארחות שבת א טו:לג

מותר לילך בנעל שעל גבי סולייתה חקוקים ציורים או אותיות, אף שבזמן הילוכו על גבי אדמה רכה מוטבעים הציורים האלו באדמה.

הכתב

כט. משנה שבת יב:ג

הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו בין משם אחד בין משני שמות בין משני סממניות בכל לשון חייב אמר רבי יוסי לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו.

ל. רש"י מסכת שבת דף קג עמוד א

בכל לשון - של כל כתבים, וגופן של כל אומה ואומה.

לא. רמב"ם הלכות שבת פרק יא:י

והכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפילו משני סימניות.

לב. ר' דוד ריביאט כותב, הערה יח

כן נראה מוכח מדין דכותב בכל לשון חייב... וכן ברש"י שם... שלא היזכיר לחלק אם באותו מקום או מדינה משתמשים ומבינים באותו כתב ולשון, דמשמע דבכל גווי מקרי שם כתיבה...

לג. ר' דוד ריביאט כותב, הערה ב

ואע"ג דלכאורה מה שעשו רשימה בקרשי המשכן היה עדיף מהרשימה בצפורן בספר, דאילו התם היתה הרשימה סימן לרבים שכל אחד היה מבין כוונתו דאז הוי כאות, אבל הכא גבי רושם על הספר אין כונת הרשימה מובן אלא לאותו שרשם ולא לרבים...

לד. שו"ת שואל ומשיב מהדורה תליתאה חלק א סימן קצד

מ"ש בענין טעליגראף אם מותר בשבת ח"ו להתיר. ומ"ש כיון דאינו דבר המתקיים. חלילה חלילה להתיר שהרי עושה סימניות חייב ורושם ג"כ חייב וכאן הוא סימן ויעשה אות מזה ולא גרע מנוטריקון.

לה. תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק יב [דף יג טור ב]

מהו בכל לשון אפילו אלף אלפא

לו. שולחן ערוך אורח חיים סימן שו

מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הא"י, בשבת, וחותר ומעלה בערכאות.

הגה: שלהם, בכתב שלהם; דאינו אסור רק מדרבנן, ומשום ישוב א"י לא גזרו (א"ז).

לז. משנה ברורה סימן שו ס"ק מז

עיי' בבה"ל שביארנו דדעת אור זרוע דעת יחידאה היא ואין לה שום מקום בש"ס וכל הפוסקים חולקין ע"ז

לח. ערוך השולחן אורח חיים סימן שו סעיף כב

ובהגה"ה כתוב בסעיף זה דבכתב שלהם אינו אסור אלא מדרבנן ע"ש ומצוה רבה למוחקו מן הספרים וכמה מן הפוסקים תלוי בזה בעוה"ר ואין לזה שום מקום בדין וח"ו לומר כן

לט. Part of an email communication of November '11, with Rabbi Dr. Avraham Sofer Avraham

A physician is at home on Shabbat, and he is visited by a Jewish neighbor who has fever and a cough, and seems to need antibiotics for pneumonia. The physician would like to provide a prescription, but wants to know the best way to do it. Is it better to write in English, to email the pharmacy, or to call the pharmacy by phone?

It would be better Halachically to speak on the telephone than write an email prescription. However, I wrote that because of the possibility, however remote, that a verbal prescription may be misunderstood (name of drug or dosage והיו דברים!), it would be better to send an email (writing in English according to the Rama and many poskim is also d"Rabbanan) provided that the computer is on and the writing is kept to the minimum - for example no periods and the back of the finger is used to type (see NA OCh p563-564).

מ. **רמב"ם על משנה מסכת שבת פרק יב משנה ג**
ותועלת היותו משום כותב או משום רושם, שהאומר משום כותב יתחייב על שתי אותות, אם כתב איזה דבר בשבת בשוגג וכתב עוד שתי אותות בעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת לפי שהכל מלאכה אחת, ולמי שאומר משום רושם ומונה רושם מאבות מלאכות יתחייב שתיים.

מא. **ר' דוד ריביאט כותב, הערה כא**
פשוט כהנ"ל דליתן רשימה דטביעת-אצבע (finger-print) הוי בכלל כותב (אי מדאורייתא אי מדרבנן), וכ"כ בשש"כ מא הערה עה משו"ת ארץ צבי סי' עא...

מב. **שו"ע אורח חיים שמה:**
מותר לרשום בצפורן על הספר, כמו שרושמיין לסימן, שאין זה דבר המתקיים.

מג. **משנה ברורה סימן שמ ס"ק כד**
לרשום בצפורן - ודוקא רשימה כעין קו בעלמא לזכרון שיש בזה איזה ט"ס, ומשום דלא חשיב "כתב" כלל בלא"ה. אבל לעשות כמין אות ודאי אסור אפילו באות אחת:

מד. **רמב"ם הלכות שבת פרק יא**
הלכה ט: הכותב שתי אותיות חייב...
הלכה י: הכותב אות כפולה פעמים והוא שם אחד, כמו דד תת גג רר שש סס חח חייב, והכותב בכל כתב ובכל לשון חייב...
הלכה יז: רושם תולדת כותב הוא...

מה. **רמב"ם הלכות שבת פרק כג:יב**
כותב מאבות מלאכות, לפיכך אסור לכחול בפוך וכיוצא בו בשבת מפני שהוא ככותב.

מו. **בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף ג עמוד ב**
ומ"מ אנו קבלנו בפרושה שאף לדעת האומר בעלמא יש ידיעה לחצי שיעור מודה הוא בזו שלא אמרו כן אלא כשעשה איסור בהעלמה כגון כתב אות אחת או אכל חצי זית חלב שאע"פ שאינו חייב איסור מיהא איכא...

מז. **שו"ת הרמ"א סימן קיט**
אין לומר מדבעינן ב' אותיות ש"מ דבמשכן ב' אותיות היו, דזה אינו דהשיעורין לא למדו ממשכן רק ענין המלאכה.

מח. **רמב"ם הלכות שבת פרק יא:יז**
הרושם רשמים וצורות בכותל ובששר וכיוצא בהן כדרך שהציירין רושמים הרי זה חייב משום כותב.

מט. **ביאור הלכה סימן שמ:ד "במשקיין"**
ובענין רושם רשמים העתקנו לשון הרמב"ם ומקורו הוא מירושלמי פרק כלל גדול וז"ל "הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע" וביאורו שראשון רשם את הצורה באבר וכה"ג והשני העביר הצבע עליו ולכך הראשון חייב רק משום כותב עבור הרושם תמונה שעשה והשני שהעביר הצבע במקום הרשום אינו רק צובע בעלמא וכונת הרמב"ם נמי שעשה את הרושם של התמונה וכמו שכתב כדרך שהציירין רושמיין. והנה לא באר הרמב"ם בהדיא אם בעינן שתי צורות דוקא כמו באותיות או דבזה חייב אפילו באחת דחשיבא בפ"ע ומירושלמי הזה מבואר דאף בצורה אחת חייב.

נ. **ארחות שבת א טו:ה**
המציר ציור הרי זו תולדת מלאכת כותב וחייב.

נא. **ט"ז אורח חיים סימן שמ ס"ק ד**
מותר לרשום בצפורן כו'. אף על גב דבפ' הבונה איתא במשנה דרושם הוה כמו כותב שכן היו רושמיין בקרשי המשכן לסי', וע"כ חייב אם עושה ב' רושמים כמו בכותב ואפילו בדבר שאין מתקיים א' במשנה דפטור, משמע אבל אסור, מ"מ כאן הוה רושם א' והוה אינו מתקיים, כיון דתרתני לטיבותא מותר כנ"ל לכאורה אלא דקשה דא"כ היה לו להשמיענו דדוקא רושם אחד מותר אבל שנים אסור. ע"כ נראה דדוקא דומיא דמשכן שהיו רושמיין שני רישומים להיכר [אחד] שלא יתחלפו הקרשים ונמצא שלסימן אחד היו עושים ב' רושמים, ובה אסור מדרבנן אפילו באינו מתקיים, משא"כ ברושם על הספר בב' מקומות הוה כל אחד סימן לדבר מיוחד על כן מותר אפילו מדרבנן.